

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Odjel za povijest

POVIJESNI FILM

Završni rad

Kandidat: Iva Tkalec

Mentor: doc. dr. sc. Mladen Tomorad

Zagreb, rujan 2017.

Sadržaj:

Uvod	1
1. Filmske vrste, rodovi i žanrovi.....	2
2. Povijesni film	3
3. Razdoblje nijemog filma	5
3.1. Talijanski superspektakl.....	5
3.2. David W. Griffith	7
3.3. Sergej Mihajlovič Ejzenštejn	10
3.4. Cecile B. DeMille.....	12
3.5. Ostali	13
4. Razdoblje zvučnog filma.....	13
4.1. Povijesni film u prvim desetljećima zvučnog filma.....	13
4.1.1. Cecile B. DeMille.....	14
4.1.2. Ostali	15
4.2. „Zlatno razdoblje“ povijesnog filma	15
4.3. Ponovna stagnacija.....	16
4.4. Devedesete godine 20. stoljeća i <i>Gladijator</i>	17
5. Zaključak.....	18
6. Literatura	19

UVOD

Tema ovog završnog rada povijesni je žanr filmske umjetnosti. Objasnivši koji su to filmski rodovi, vrste i žanrovi prikazati ćemo osnovne značajke povijesnog filma. Nakon definiranja povijesnog filma prikazat ćemo određena filmska ostvarenja ovog žanra, od njegovog prvog pojavljivanja, preko najznačajnijih filmskih ostvarenja. Uzevši u obzir široku rasprostranjenost filmske umjetnosti (vremenski i prostorno) praktički je nemoguće (u ovom formatu) napisati cjelovitu povijest filma, sukladno tome ni povijest određenog žanra, u ovom slučaju povijesnog filma. Stoga će se ovaj rad pretežito bazirati na filmskim ostvarenjima američke kinematografije¹, uz par iznimki². Povijesni film jedan je od „turbulentnijih“³ žanrova, koji je u periodu nijemog filma⁴ bio vrlo popularan, da bi produkcija filmova povijesne tematike tokom narednih desetljeća stagnirala, a u sljedećim desetljećima opet postajala popularna.

Ova je tema relativno slabo obrađena na našem govornom području i iako postoje brojni pregledi filmske povijesti, sam povijesni film⁵ relativno je slabo obrađen. Stoga je u ovom radu uz stranu literaturu⁶ korišteno i nekoliko internet izvora.

Cilj ovog rada dati je kronološki pregled povijesnih filmova (uz kratke opise istih), te ukazati na značaj određenih povijesnih filmova i autora na filmsku umjetnost.

¹ MIKIĆ 2001: 134. Zbog mogućnosti odabira različitih krajolika, svjetlosti i općenito dobrih kalifornijskih klimatskih prilika već 1914. godine oko 50% svjetske filmske produkcije nastaje u Hollywoodu.

² Posebno su obrađeni talijanski povijesni spektakli nijemog razdoblja, koji su poslužili kao inspiracija brojnim američkim redateljima, primjerice D.W. Griffithu.

³ ŽIŽAK 2016: 225. [<http://hrcak.srce.hr/169423?lang=en>] 13. rujana 2017.

⁴ Povijesni film u ovom radu podijeljen je u dvije veće cjeline, period nijemog te period zvučnog filma.

⁵ Gotovo u svakom pregledu filmske povijesti određeni režiseri zauzimaju posebno poglavlje pa će i u ovom radu njihovi filmovi biti predstavljeni tako.

⁶ Sva korištena strana literatura pisana je engleskim jezikom.

1. FILMSKE VRSTE, RODOVI I ŽANROVI

Uz periodizaciju⁷, važan segment filmske umjetnosti je razvrstavanje na vrste, rodove i žanrove. Jednako kao i periodizacijom⁸, podjelom filma u grupe srodnih jedinica lakše se snalazimo u „moru“ filmskih ostvarenja.

Četiri su glavne filmske vrste; dugometražni (cjelovečernji) film, kratkometražni (kratki) film te filmska serija i filmski serijal⁹, dvije srodne vrste¹⁰. Kao što je vidljivo u nazivima cjelovečernjeg i kratkog filma, kriterij podjele zasnovan je na duljini filmskog djela. U kategoriju dugometražnih filmova spadaju filmovi duljine trajanja veće od 60 minuta, dok su kratkometražni oni ispod 60 minuta trajanja¹¹. Filmski se žanrovi „prostiru“ kroz sve filmske vrste.

Nikica Gilić (2007) rod objašnjava kao temeljnu kategoriju filmske komunikacije¹². Uz rod igranog film, Gilić navodi dokumentarni te eksperimentalni film. Igrani film karakterizira fikcija, međutim priča je samo najbitniji i najčešći tip prikazivanja u igranom filmu¹³. Takav izmišljeni svijet može biti drugačiji od stvarnog svijeta, a može mu biti i sličan¹⁴.

Kategorija žanra služi nam da imenujemo, razlikujemo i razvrstavamo filmska djela. Pridajući određenom filmu žanrovsku odrednicu mi ga i svrstavamo u određenu kategoriju i dodajemo nizu drugih filmova koji posjeduju slične odlike¹⁵. Raphaëlle Moine u svom djelu *Filmski žanrovi* piše „Ne postoji univerzalna tipologija žanrova, sazdana na odlikama koje svi priznaju, organiziran u nepromjenjive kategorije, koja bespogovorno dijeli ukupni filmski

⁷ PETERLIĆ 2009: 27-39. Hrvatski filmolog i enciklopedist Ante Peterlić povijest filma dijeli na pretpovijesno i povijesno razdoblje. Pretpovijest filma dijeli na predznanstveno i znanstveno razdoblje koje se onda dijeli na pred tehnološko i tehnološko razdoblje. Povijesno razdoblje započinje otkrićem temeljne filmske tehnike.

⁸ PETERLIĆ 2009: 16-19. Kao što je i povijesna periodizacija (prapovijest, antika, srednji vijek,...) rezultat kasnijih „napora“ radi boljeg razumijevanja i lakšeg snalaženja, tako je i razdioba filmske povijesti naknadan čin. Povijest „teče“ bez zastoja, ne svrstava se sama u „ladice“ već tu zadaću ostavlja na povjesničarima. Problem periodizacije nije samo vremenske naravi već i one prostorne. Na razvoj umjetnosti općenito, pa tako i filma, velik utjecaj imala su povijesna zbivanja (ratovi, revolucije, društveno uređenje,...) pa je stoga logično da periodizacije od zemlje do zemlje odstupaju.

⁹ GILIĆ 2007: 140. Srodne vrste filmskog serijala i filmske serije, tj. filma u nastavcima, također su razgraničene kriterijima trajanja i strukture. Odlika filmskog serijala je što se njegovi nastavci strukturno nadovezuju jedan na drugog dok su nastavci filmske serije strukturno izraženo zaokruženi. Film u nastavcima može biti i kratkometražan i dugometražan.

¹⁰ GILIĆ 2007: 135-136. Posebnom vrstom možemo smatrati i jednominutni film.

¹¹ GILIĆ 2007: 138. Temeljni kriteriji određivanja filmske vrste su i razrađenost radnje, prikaza svijeta te broj/složenost likova, a trajanje filma je u principu tek kronološki okvir

¹² GILIĆ 2007: 21.

¹³ GILIĆ 2007: 23.

¹⁴ GILIĆ 2007: 29.

¹⁵ MOINE 2006: 11-12.

pejzaž na posebne grupe filmova“. Žanrove je lakše prepoznati no odrediti, vrlo vjerojatno je razlog tome miješanje žanrova čime opet dobivamo novi žanr¹⁶. Ipak žanrovi postoje pa Moine (2006) napominje da čak i usputni gledatelj filmova razaznaje razlike između primjerice *Egzorcista* (1973.) i *Leta iznad kukavičjeg gnijezda* (1975.) te zaključuje da su ovakve podjele svojstvene svim umjetnostima. Raspravljajući primjerice o slikarstvu, opisujući određeno djelo koristimo se žanrovskom odrednicom. Primjerice za van Goghovu *Zvezdanu noć* reći ćemo da je pejzaž, dok ćemo Rembrandtovu *Noćnu stražu* opisati kao grupni portret¹⁷. Isto je i s ostalim umjetnostima.

2. POVIJESNI FILM

Povijesni film je svaki onaj (najčešće¹⁸) igrani film kojem je radnja smještena u prošlost i u kojem su prikazani povijesni događaji i ličnosti¹⁹. Atraktivnost povijesnog filma u iscrpnoj je razradi raskošne (povijesne) kostimografije i scenografije te društvenih običaja²⁰.

Tako okarakterizirani povijesni film može se smatrati povijesnim spektaklom, međutim, ako povijesni film nije pretežito spektakularan „tada se može govoriti primjerice o povijesnoj drami²¹ (kao pod žanru drame) ili povijesnoj komediji (kao pod žanru komedije)“²². Ukoliko povijesni film ima značajnu vjersku/religijsku sastavnicu govorimo o religijskom povijesnom spektaklu, a ako su protagonisti mitološki likovi i/ili bića, takav film naziva se pseudomitološki spektakl²³. S obzirom da se povijesni film često preklapa s drugim ustaljenim žanrovima možemo ga promatrati u vidu još nekoliko pod žanrova. Uz već navedene to su i povijesni ratni film, povijesni pustolovni/akcijski film, povijesni biografski²⁴

¹⁶ MOINE 2006: 6.

¹⁷ MOINE 2006: 11.

¹⁸ MOINE 2006: 20. Povijesni film nije nužno igrani film jer, kao što smo ranije spomenuli, filmski žanrovi postoje i u ostalim filmskim rodovima.

¹⁹ *Filmska enciklopedija* 1990: 356.

²⁰ GILIĆ 2007: 88.

²¹ TURKOVIĆ 2005: 221. U povijesnoj je drami, za razliku od povijesnog spektakla/epa, naglasak na razradi osobnih poteškoća ključnog lika, a bavi se i svakodnevnim (kako psihološkim, tako i društvenim) problemima „običnih“ ljudi određenog povijesnog razdoblja. Primjer takvog filma je *Rashomon* (1950.) Akire Kurosawe.

²² GILIĆ 2007: 88.

²³ GILIĆ 2007: 89. Podžanrovi povijesnog spektakla.

²⁴ TURKOVIĆ 2005: 223. Iako se najveći broj biografskih filmova smatra dramom, oni mogu sadržavati akcijske elemente, što ovisi o protagonistu.

film, legenda²⁵... Iako se radnja vesterna odvija u razdoblju formiranja američke države, oni su ipak zaseban žanr²⁶.

Povijesni filmovi ne pokušavaju shvatiti ili objasniti određene događaje ili ljude, oni su više prikazi romana, točnije „kostimirane drame“ koje koriste prošlost²⁷ kao puku pozadinu za avanturističke i ljubavne priče²⁸. Takva vrsta povijesnog filma prisutna je u kinematografiji gotovo svake države.

Natalie Zemon Davis piše kako je ovaj žanr sastavljen od dramskog igranog filma u kojem se glavna radnja temelji na stvarnim povijesnim događajima ili onaj u kojem se izmišljeni zaplet odvija tako da su stvarni povijesni događaji ključni za priču. Međutim, ova definicija ne uzima u obzir raznolike varijacije ovog žanra. Primjer toga su filmovi *Hrabro srce* (1995.) i *Rat za slavu*²⁹ (1989.) gdje se uz stvarne povijesne ličnosti pojavljuju i izmišljeni likovi ili pak stvarni povijesni događaji pomiješani s izmišljenim situacijama, poput *Spartaka* (1960.) te *Spašavanje vojnika Ryana* (1999.)³⁰.

Uzmemo li u obzir vrijeme događaja koji se prikazuje, povijesne filmove možemo podijeliti na one iz davne prošlosti te na one iz nedavne prošlosti (prošli događaji čiji su suvremenici još uvijek živi)³¹. Za razliku od 20. st. (i antičkih tema³²), srednjovjekovne teme nisu najpopularnije razdoblje o kojem se snima povijesni film. Zanimljivo je da su filmovi o Shakespeareu (zapravo o renesansi) i Ivani Orleanskoj, posljednjih godina u taj vremenski okvir smještene je radnja rijetko kojeg filma³³.

Od samog postanka filma povijesne su teme bile zanimacija filmaša³⁴, ali i "trn u oku" (većine) povjesničara³⁵. U početku povijesni filmovi inspiraciju crpe iz književnih djela, ali i usmene baštine, odnosno predaje³⁶. Iako povijesni filmovi pobuđuju zanimanje za povijest

²⁵ *Filmska enciklopedija* 1990: 356.

²⁶ GILIĆ 2007: 88.

²⁷ ROSENSTONE 2012: 15. Često ju krivo prikazujući.

²⁸ ROSENSTONE 2012: 15.

²⁹ U originalu *Braveheart* i *Glory*.

³⁰ U originalu *Spartacus* i *Saving private Ryan*.

³¹ *Filmska enciklopedija* 1990, 356.

³² Op. a.

³³ ROSENSTONE 2012: 37. Sukladno tome, većina filmova spomenutih u ovom radu smještene je u antiku.

³⁴ PARKINSON 1999: 88. Još 1895. za kinetoskop snimljen je film *Pogubljenje Marije, kraljice Škota*.

³⁵ ROSENSTONE 2000: 45-46. Već je 1935. profesor Louis Gottschalk s Sveučilišta u Chicagu uputio pismo predsjedniku Metro-Goldwyn-Mayera napominjući; ako filmska umjetnost već kani prikazivati povijesne događaje i likove duguje to činiti točno, savjetujući se prije prikazivanja s "uglednim" povjesničarem koji bi imao šansu film pregledati.

³⁶ *Filmska enciklopedija* 1990: 357.

nerijetko su povijesno netočni, kao što je slučaj i s povijesnim romanima, a kao takvi ne mogu biti uzeti u obzir kao izvor povijesnog znanja³⁷.

Američki filmovi s radnjom u prošlosti često su bili „dočekani“ dramatičnom reakcijom publike - istovremeno hvaljeni radi poprilične istinitosti, ali i osuđivani radi odmaka od prihvaćenih povijesnih činjenica³⁸. Iako je točnost povijesnih filmova tema čestih debata, ujedno je i prepoznata mogućnost povijesnog filma da uspostavi emocionalnu povezanost s prošlošću³⁹.

3. RAZDOBLJE NIJEMOG FILMA

3.1. Talijanski superspektakl⁴⁰

Filmska produkcija u Italiji započinje oko 1905. godine⁴¹. Talijanski su se autori specijalizirali za povijesne teme⁴², rabili su prirodnu scenografiju, gradili monumentalne građevine i koristili brojne statiste⁴³. Bili su to prikazi antičkog svijeta u ogromnim razmjerima. Upravo je tako raskošna produkcija kostimiranih spektakala talijansku filmsku industriju postavila na vodeće mjesto u godinama prije Prvog svjetskog rata⁴⁴.

Od 1909. - 1911. g. snimljeni su brojni povijesni filmovi no posebno uspješni bili su *Posljednji dani Pompeje*, *Pad Troje*⁴⁵, *Quo vadis?* i *Cabiria*⁴⁶. 1911. godine preradom *Posljednjih dana Pompeje* Luigija Maggija u režiji Marija Caserinija rođen je talijanski superspektakl, međutim film dobiva priznanje prvog blockbustera isključivo zbog dužine i sudjelovanja tisuća statista⁴⁷.

³⁷ *Filmska enciklopedija* 1990: 356.

³⁸ BURGOYNE 2008: 1.

³⁹ BURGOYNE 2008: 1-2.

⁴⁰ COOK 2005: 93.

⁴¹ COOK 2005: 93. 1905. – 1906. izgrađen je Cines studio u Rimu. Upravo je Cines talijanskom filmu „dao“ prvi kostimirani povijesni film *Osvajanje Rima (La presa di Roma, 1905.)*.

⁴² MIKIĆ 2001: 133. Većina tema bila je iz popularnih književnih djela.

⁴³ MIKIĆ 2001: 133.

⁴⁴ COOK 2005: 93.

⁴⁵ U originalu *Gli ultimi giorni di Pompei* i *La caduta di Troia*.

⁴⁶ MIKIĆ 2001: 133.

⁴⁷ COOK 2005: 93.

Zapravo je *Quo vadis?* (1912.), u režiji Enrica Guazzonija, s ogromnim trodimenzionalni setom antičkog Rima i oko 5000 statista⁴⁸ „film koji je ustanovio konvencionalni oblik superspektakla“⁴⁹ te osvojio svjetsko tržište. *Quo vadis?* je adaptacija istoimenog romana poljskog nobelovca Henryka Sienkiewicza⁵⁰. Uz spomenutu scenografiju, masovne scene s brojnim statistima, film prikazuje pravu vatru koja predstavlja paljenje Rima, trku zaprega te Koloseum pun pravih lavova.

1914. godine Giovanni Pastrone režira *Cabiriu*. Grandioznija i ekstravagantnija od *Quo vadisa?* u rekonstrukciji povijesti, *Cabiria* je epska saga o Drugom punskom ratu. Snimana je šest mjeseci s do tada najmonumentalnijom scenografijom, a eksterijeri su snimani na Siciliju, Alpama i u Tunisu⁵¹. Ova povijesna rekonstrukcija uključivala je paljenje rimske flote u Sirakuzi, Hanibalov prelazak Alpa te pljačku Kartage. Uz navedenu spektakularnu scenografiju, *Cabiria* sadrži i bitne inovacije u području filmske tehnike, primjerice spomenuto paljenje rimske flote u Sirakuzi ostvareno je putem specijalnih efekata od kojih su neki smatrani najboljima još narednih dvadeset godina⁵². Bitna inovacija vezana uz *Cabiriu* upotreba je električnog osvjetljenja zbog stvaranja dramskih efekata⁵³. Nadalje, upravo za potrebe ovog filma Pastrone je konstruirao kolica za vožnju kamere⁵⁴. S obzirom da je *Cabiria* izdana u vrijeme izbijanja Prvog svjetskog rata, ali i u sjeni međunarodnog uspjeha *Quo vadisa?*, nije postigla očekivani financijski uspjeh⁵⁵. Talijanska dominacija u svijetu filma naglo je prekinuta izbijanjem Prvog svjetskog rata, a kasniji fašistički režim onemogućio je njen preporod sve do kraja Drugog svjetskog rata⁵⁶. Još jedno bitno postignuće ovog filma je i njegov utjecaj na američke redatelje D.W. Griffitha i Cecila B. DeMille-a.⁵⁷

⁴⁸ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „The silent years 1910-27“. [<https://www.britannica.com/art/history-of-the-motion-picture/The-silent-years-1910-27>] 17. rujan 2017.

⁴⁹ COOK 2005: 94.

⁵⁰ COOK 2005: 94. Radnja romana, i filma, smještena je u Rim tokom vladavine cara Nerona.

⁵¹ COOK 2005: 94.

⁵² COOK 2005: 94.

⁵³ COOK 2005: 95.

⁵⁴ MIKIĆ 2001: 133.

⁵⁵ COOK 2005: 96.

⁵⁶ COOK 2005: 96.

⁵⁷ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „The silent years 1910-27“. [<https://www.britannica.com/art/history-of-the-motion-picture/The-silent-years-1910-27>] 17. rujan 2017.

3.2. David W. Griffith

Unatoč tome što razdobljem nijemog filma dominira komedija⁵⁸ najvećim američkim redateljem te ere⁵⁹ smatra se David Wark Griffith⁶⁰. Griffith⁶¹ 1914. režira pseudopovijesni spektakl *Judita iz Betulije*⁶² (1914.) nadahnut *Cabiriom* (1914.) Giovannija Pastronea⁶³. Radnja filma temelji se na legendi o betulijskoj udovici Juditi koja zavodi okrutnog asirskog osvajača Holoferna kako bi ga ubila i spasila svoj opkoljeni grad⁶⁴. Griffithov spektakl je uz potpuno rekonstruiran grad Betuliju prikazivao i “masovne scene opsade, bitke na otvorenom prostoru, trke kočija“ s čime je „nadmašio sve do tada viđeno na platnu“⁶⁵.

Ogroman uspjeh Griffith postiže povijesnim spektaklom *Rođenje jedne nacije*⁶⁶ (1915.) koji se smatra jednim od prvih hollywoodskih blockbustera⁶⁷. Bio je to najduži i najskuplji film snimljen u Americi⁶⁸ te najprofitabilniji film tog vremena⁶⁹, „do tada jedinstven u svijetu po stilskim i drugim obilježjima“.⁷⁰ Film je prvotno naslovljen *Čovjek iz klana* (*The Clansman*) po istoimenom bestselleru svećenika južnjačkog porijekla Thomasa F. Dixona Juniora⁷¹. Otkupivši prava na Dixonov roman u scenarij su ukomponirani i dijelovi druge Dixonove knjige *The Leopard's Spots*⁷² te Griffithova idealizirana vizija Juga.⁷³

⁵⁸ MIKIĆ 2001: 135.

⁵⁹ MIKIĆ 2001: 134.

⁶⁰ PETERLIĆ 2009: 95. Iako Griffith do 1914. režira velik broj djela te je isprva najpoznatiji kao „šampion“ filmova potjere, a neki ga smatraju i začetnikom slapstick-komedije, najveći uspjeh postiže u razdoblju Prvog svjetskog rata.

⁶¹ MIKIĆ 2001: 134. Filmovi D.W. Griffitha bili bi nezamislivi bez suradnje s G. W. „Billyjem“ Bitzerom, velikim snimateljem, koja je trajala od 1908. godine do Bitzerove smrti 1944. g.

⁶² Izvorno *Judith of Bethulia*.

⁶³ PETERLIĆ 2009: 95.

⁶⁴ COOK 2005: 117-118. U nastojanju da film bude što autentičniji Griffith je potrošio dvostruko više od predviđenog budžeta. Velik dio budžeta utrošen je u detaljnu rekonstrukciju kostima i scenografiju no najskuplji aspekt bila je dužina filma.

⁶⁵ COOK 2005: 117.

⁶⁶ U originalu *The Birth of a Nation*.

⁶⁷ MIKIĆ 2001: 134.

⁶⁸ COOK 2005: 122.

⁶⁹ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „The Birth of Nation“. [<https://www.britannica.com/topic/The-Birth-of-a-Nation>] 17. rujan 2017.

⁷⁰ PETERLIĆ 2009: 96.

⁷¹ COOK 2005: 120. Dixonov roman je priča o vojniku Konfederacije koji se nakon rata vraća u svoj razoreni dom u Južnu Karolinu te o njegovoj ulozi u organiziranju Ku Klux Klana.

⁷² *The Leopard's Spots* je prvi roman trilogije o američkom jugu tokom ere rekonstrukcije. *The Clansman* drugi, a treći roman je *The Traitor*. *Encyclopaedia Britannica* s.v. „Thomas Dixon“. [<https://www.britannica.com/biography/Thomas-Dixon>] 17. rujan 2017.

⁷³ COOK 2005: 121.

Rođenje jedne nacije za razliku od romana na kojem se temelji ne obuhvaća samo period obnove nego i godine neposredno prije Građanskog rata te sam rat⁷⁴. Griffithov povijesni spektakl tako je epska priča o američkom građanskom ratu (1861.-1865.) i eri rekonstrukcije koja je uslijedila nakon rata (film obrađuje razdoblje od oko sedam godina)⁷⁵. *Rođenje jedne nacije* prati utjecaj Građanskog rata na dvije obitelji, sjevernjačku obitelj Stoneman i južnjačku obitelj Cameron, koje do rata žive u slozi. Izbijanjem rata sinovi dviju obitelji pridružuju se borbi između sjevera i juga te se bore na različitoj strani sukoba.⁷⁶ Prva polovica filma prati događaje od početka rata do atentata na predsjednika Lincolna dok je ostatak filma smješten u eru rekonstrukcije⁷⁷. U filmu se osim važnih povijesnih događaja nalaze i likovi temeljeni na stvarnim povijesnim ličnostima iz perioda Američkog građanskog rata; uz spomenutog predsjednika Abrahama Lincolna, njegov atentator John Wilkes Booth te generali U.S. Grant i R. E. Lee⁷⁸.

Ovo „prvo autentično remek-djelo“⁷⁹ uz sjajnu zaradu, dobiva i brojne pohvale, kako struke⁸⁰, tako i političara⁸¹. No zbog svoje tematike, točnije negativnog portretiranja crnaca⁸², a pozitivnog, štoviše herojskog prikaza rasističke organizacije KKK kao pozitivne sile koja uvodi red u kaotično razdoblje rekonstrukcije, film je „oštro napadan zbog širenja rasne netrepeljivosti“⁸³. Griffithov film postaje izrazito kontroverzan te je njegovo prikazivanje zabranjeno u nekim europskim zemljama⁸⁴. Iako se *Rođenju jedne nacije* ne mogu uskratiti pohvale glede umjetničke kakvoće⁸⁵, „njegov utjecaj nije u potpunosti benignan“⁸⁶. Griffithov film pokazao se korisnim za Ku Klux Klan⁸⁷, koji u studenom 1915. godine ulazi u svojevrsnu fazu preporoda prikazivanjem filma u Atlanti⁸⁸. *Rođenje jedne nacije* „direktno je odgovoran

⁷⁴ COOK 2005: 121.

⁷⁵ PETERLIĆ 2009: 96.

⁷⁶ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „The Birth of Nation“. [<https://www.britannica.com/topic/The-Birth-of-a-Nation>] 17. rujan 2017.

⁷⁷ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „The Birth of Nation“. [<https://www.britannica.com/topic/The-Birth-of-a-Nation>] 17. rujan 2017.

⁷⁸ PETERLIĆ 2009: 96.

⁷⁹ MIKIĆ 2001: 134. Ovaj epitet filmu je nadjenao poznati filmski teoretičar i povjesničar J. Mitry.

⁸⁰ MIKIĆ 2001: 134.-135. Mnogi redatelji su Griffitha iznimno poštovali, nazivajući ga „ocem filmske umjetnosti“, a slavni ruski redatelj S. M. Ejzenštejn izjavio je kako je Griffith „redatelj kojem svatko nešto duguje...“.

⁸¹ PETERLIĆ 2009: 96. Ovaj film hvalio je i tadašnji američki predsjednik Woodrow Wilson.

⁸² PETERLIĆ 2009: 96.

⁸³ MIKIĆ 2001: 135.

⁸⁴ PETERLIĆ 2009: 96. Nakon prikazivanja filma u Americi dolazi do velikih prosvjeda crnačke zajednice i liberalnih krugova, a u nekim gradovima izbijaju i rasni nemiri.

⁸⁵ MIKIĆ 2001: 135.

⁸⁶ COOK: 2005: 136.

⁸⁷ Ku Klux Klan praktički je nestao do 1870-ih s krajem ere rekonstrukcije.

⁸⁸ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „The Birth of Nation“. [<https://www.britannica.com/topic/The-Birth-of-a-Nation>] 17. rujan 2017.

za onovremeno oživljavanje i razvoj Ku Klux Klana“ što potvrđuju i izjave lidera te organizacije. Prema njihovim tvrdnjama film je korišten u svrhu pridobivanja novih članova te njihovu indoktrinaciju⁸⁹. Unatoč tome što je *Rođenje jedne nacije* idejno upitan⁹⁰ film, osporavan zbog prekrajanja povijesne istine⁹¹, postao je najpopularniji film razdoblja nijemog filma, kojeg je u godini prikazivanja pogledalo skoro 3 milijuna ljudi⁹². Značaj ovog filma naglašava i činjenica da je 1992. godine od strane Kongresne knjižnice svrstan kao „kulturni, povijesni ili estetski značajan film“ proizveden u Sjedinjenim Američkim Državama te je stavljen na čuvanje u (američki) Nacionalni filmski registar⁹³.

Netrepeljivost (1916.) prikazuje ljudsku netoleranciju, na „vjerskoj, nacionalnoj i socijalnoj“⁹⁴ osnovi, tokom povijesti kroz četiri priče iz različitih razdoblja. Priča iz razdoblja suvremenog velegrada *Majka i zakon*⁹⁵ bila je već snimljena kada ju je Griffith odlučio spojiti s ostale tri priče. Preostale tri priče su iz perioda starog Babilona, Judeje te Francuske. Babilonska priča smještena je u vrijeme invazije perzijskog cara Kira⁹⁶, Judejska priča u vrijeme Isusova života i razapinjanja, a Francuska smještena je u 16. stoljeće točnije pokolj hugenota u Bartolomejskoj noći⁹⁷. Što se gledanosti tiče *Netrepeljivost* je bio promašaj⁹⁸ te je donijela teške gubitke, međutim upravo za ovaj film Griffith izmišlja „revolucionarni pojam“ paralelnu montažu⁹⁹. Takvom montažom Griffith je u *Netrepeljivosti* postigao jednu od najneobičnijih i najuzbudljivijih scena vrhunca u povijesti filma¹⁰⁰. Za potrebe snimanja Babilonske priče Griffith je izgradio kulu s liftom kojom je kameru mogao pomicati „s totala Babilona do srednjeg plana glumaca kroz samu scenografiju“¹⁰¹. Takav kadar se kroz film

⁸⁹ COOK 2005: 136.

⁹⁰ MIKIĆ 2001: 135.

⁹¹ COOK 2005: 137.

⁹² *Encyclopaedia Britannica* s.v. „The Birth of Nation“. [<https://www.britannica.com/topic/The-Birth-of-a-Nation>] 17. rujan 2017.

⁹³ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „The Birth of Nation“. [<https://www.britannica.com/topic/The-Birth-of-a-Nation>] 17. rujan 2017.

⁹⁴ MIKIĆ 2001: 134.

⁹⁵ PETERLIĆ 2009: 96.-97. „... suvremena priča o mladoj ženi koja pokušava spasiti muža nepravедno osuđena na smrt.“

⁹⁶ COOK 2005: 138. 538. godina p. n. e.

⁹⁷ COOK 2005: 138. 1572. godina.

⁹⁸ COOK 2005: 140. Griffithu je ovaj film donio teške gubitke, a kako bi ih pokrio ubrzo ga je skratio te „premontirao“ priče *Majka i zakon* te *Pad Babilona* (*The Fall of Babylon*) koji su onda prikazivani kao dva zasebna filma.

⁹⁹ COOK 2005: 141. Ovakva paralelna montaža razlikuje se od one u njegovim prethodnim filmovima („radnje koje se simultano odigravaju u različitim prostornim dimenzijama“). U Nesnošljivosti se paralelno montiraju i radnje koje se odvijaju u različitom vremenskom planu (četiri različite priče).

¹⁰⁰ COOK 2005: 142.

¹⁰¹ COOK 2005: 144.

pojavljuje više puta te se smatra jednim „od najdužih i najdetaljnijih pokreta kamere u američkom filmu“¹⁰².

3.3. Sergej Mihajlovič Ejzenštejn

Vrhunske rezultate povijesni film postiže u SSSR-u, prvenstveno u filmovima Sergeja Mihajloviča Ejzenštejna.

Kao što smo već spomenuli na razvoj kinematografije određene zemlje od velikog su utjecaja povijesna zbivanja¹⁰³. Vladimir Iljič Lenjin jedan od prvih političkih vođa 20. st. koji je prepoznao važnost filma kao medija za širenje propagande, ali i moć filma kao izvor brze i efikasne komunikacije¹⁰⁴. Tako je 1919. godine u Moskvi je osnovana filmska škola kojoj je zadaća bila obučiti tehničare i glumce za rad na filmu¹⁰⁵: Svesavezni državni kinematografski institut (VGIK) tj. Moskovska visoka filmska škola¹⁰⁶ kojoj je osnovni cilj bio podučavanje za produkciju filmskih novosti u svrhu agitpropa¹⁰⁷. Gotovo svi filmovi snimljeni u periodu od 1918. – 1921. godine bili su te vrste. No upravo je ova škola u sklopu „Kulješovljeve radionice“¹⁰⁸ „izrodila“ jednog od dvojice¹⁰⁹ „genija suvremenog filma“¹¹⁰ Sergeja M. Ejzenštejna.

¹⁰² COOK 2005: 144.

¹⁰³ COOK 2005: 201.-202. Nakon trogodišnjeg građanskog rata (naziv za niz oružanih sukoba na području bivšeg Ruskog carstva koji su trajali od 1918. do 1922. godine) Boljševici su preuzeli vodstvo nad ogromnom površinom, na kojoj se govorilo preko 100 jezika, nastanjenom s preko 160 milijuna ljudi od kojih je većina bila nepismena. Trebali su ostvariti komunikaciju i konsolidaciju svih tih naroda, a ubrzo prepoznaju snagu filma, koji govori jezikom razumljivim i nepismenima, a u stanju je prenjeti istu poruku masi ljudi odjednom.

¹⁰⁴ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „The silent years 1910-27“. [<https://www.britannica.com/art/history-of-the-motion-picture/The-silent-years-1910-27>] 17. rujan 2017.

¹⁰⁵ COOK 2005: 202. Većina tehničara i producenata predrevolucionarnog razdoblja bili su kapitalisti, stoga i otvoreno neprijateljski nastrojeni prema novoj boljševičkoj vlasti. Kako su emigrirali u Europu sa sobom su odnijeli velik dio opreme, a studije su uništili. Nova oprema nije mogla biti uvezena zbog vanjske blokade, a nisu postojala ni postrojenja za izradu filmske opreme. Velika prepreka bile su i nestašice struje.

¹⁰⁶ Punog imena *Vsesoyuznyi Gosudarstvenyi Institut Kinematografii*. *Encyclopaedia Britannica* s.v. „The silent years 1910-27“. [<https://www.britannica.com/art/history-of-the-motion-picture/The-silent-years-1910-27>] 17. rujan 2017.

¹⁰⁷ Agitacija i propaganda. U prenesenom značenju agresivna politička propaganda. *Hrvatska enciklopedija* s.v. „Agitprop“. [<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=788>] 19. rujan 2017.

¹⁰⁸ COOK 2005: 207. Jedan od režisera koji su podučavali na VGIK-u bio je Lev Kulješov. Tada dvadesetjednogodišnji Kulješov nije uživao povjerenje nadređenih u njegove sposobnosti rada u okvirima ortodoksnog programa. Međutim, dozvoljeno mu je da vodi vlastitu studijsku grupu, koju je polazio S. M. Ejzenštejn.

¹⁰⁹ COOK 2005: 215. Drugim genijem smatra se David Wark Griffith.

¹¹⁰ COOK 2005: 215.

Ejzenštajnov¹¹¹ prvi film¹¹² bio je *Štrajk* za koji je napisao iznimno detaljan scenarij, za koji je iscrpno istražio temu. Taj je scenarij predviđao *Štrajk* kao uvredu zapadnjačkom igranom filmu. Umjesto tradicionalnog individualnog heroja, Ejzenštejn kao heroja predstavlja cijeli jedan kolektiv, tj. radnike koji štrajkuju protiv represivnog i surovog sustava rada u tvornicama¹¹³. Film je sniman kao produžena montaža „šok stimulansa“ kojima je namjera izazvati da se publika poistovjeti s radnicima u štrajku, a završava sa scenom masakriranja štrajkaša i njihovih obitelji koja montažom prelazi na snimke klanja stoke¹¹⁴.

Štrajk je postigao trenutni uspjeh, te je u svrhu proslave 20. godišnjice propale revolucije protiv carskog režima iz 1905. godine, Ejzenštejn angažiran da snimi film¹¹⁵ o tim događajima. *Krstarica Potemkin* (1925.) prikazuje pobunu vojnika na istoimenom bojnom brodu i posljedice te pobune na stanovništvo lučkog grada Odesse. Najupečatljivija scena ovog filma odvija se na stepenicama, a prikazuje masakr stanovnika Odesse od strane carske vojske, u kojem nisu bile pošteđene ni žene ni djeca¹¹⁶. Film je simetrično podijeljen u 5 činova. U prvo činu prikazan je loš tretman nadređenih prema mornarima na krstarici. Drugi dio prikazuje samu pobunu te dolazak krstarice u luku. Solidarnost građana Odesse s pobunjenim mornarima prikazana je u trećem činu, dok je četvrti čin, već spomenuti masakr, sniman iz različitih kutova i udaljenosti, ritmički montiran, vezao gledatelje uz radnju. Na taj je način Ejzenštejn htio postići da se gledatelji osjećaju kao žrtve same tragedije, a ne samo kao njeni svjedoci. Peti, završni dio, prikazuje kako je *Potemkinu* dopušteno da neoštećen prođe između brodova flote¹¹⁷.

Tri godine kasnije (1928.), u svrhu desete obljetnice Boljševičke revolucije, Ejzenštejn snima *Oktobar*. Iako označen kao propagandni od strane mnogih, ovaj film uspijeva dati

¹¹¹ COOK 2005: 221. S obzirom da je znao vrlo malo o tehničkim aspektima filma počeo je surađivati s snimateljem Eduardom Tisseom kao njegov učenik. Ta je suradnja trajala cijeli život i bila je u rangu one Griffitha i Blitzera.

¹¹² *Štrajk* je ujedno i prvi revolucionarni film nove Sovjetske države. *Encyclopaedia Britannica* s.v. „The silent years 1910-27“. [<https://www.britannica.com/art/history-of-the-motion-picture/The-silent-years-1910-27>] 17. rujan 2017.

¹¹³ COOK 2005: 221.

¹¹⁴ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „The silent years 1910-27“. [<https://www.britannica.com/art/history-of-the-motion-picture/The-silent-years-1910-27>] 17. rujan 2017.

¹¹⁵ COOK 2005: 223 Film *Godina 1905.* trebao je panoramski prikazati Revoluciju (od rusko-japanskog rata do sloma oružane pobune u Moskvi). Zbog loših vremenskih uvjeta, a onda i približavanja krajnjeg roka za završetak snimanja, Ejzenštejn odlučuje snimiti samo jednu „epizodu“ Revolucije.

¹¹⁶ PARKINSON 1999: 33.

¹¹⁷ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „The silent years 1910-27“. [<https://www.britannica.com/art/history-of-the-motion-picture/The-silent-years-1910-27>] 17. rujan 2017.

cjelovit pregled teme koji se pretjerano ne razlikuje od interpretacije utjecajnih povjesničara koji se bave Revolucijom¹¹⁸.

Iako je Ejzenštajn u svojoj karijeri završio tek sedam filmova, njihov utjecaj, kao i utjecaj njegovih teorijskih radova imao je ogroman utjecaj na formu filma u povijesti filmske umjetnosti¹¹⁹.

3. 4. Cecile B. DeMille

Prvi DeMilleov povijesni film¹²⁰ je povijesna drama *Joan the Woman* iz 1916. godine¹²¹. Ovaj film smatra se prvim filmskim uprizorenjem¹²² Ivane Orleanske. Radnja filma odvija se u engleskim rovovima Prvog svjetskog rata¹²³. Bio je ovo ujedno i prvi film koji je koristio Handschiegl-ov proces bojanja (zvan i Wyckoff-DeMille proces) u određenim scenama¹²⁴.

Religiozni spektakl *Deset zapovijedi (The Ten Commandments)* iz 1924. godine pun je nasilja i seksa, a DeMille-u je donio svjetsku slavu¹²⁵. Film se sastoji od dvije priče, prvi dio prikazuje egzodus Židova iz Egipta pod vodstvom Mojsija, dok je drugi dio smješten u moderno doba te priča o sukobu između dvojice braće, od kojih je jedan kršćanin, a drugi je odbacio religiju¹²⁶. Prikazom biblijskih sekvenci „u dvobojnom tehnikoloru“¹²⁷ te korištenjem „spektakularnih specijalnih efekata“¹²⁸ za scenu kada Mojsije razdvaja Crveno more kako bi Židovi mogli prijeći na drugu stranu, *Deset zapovijedi* postao je jedan od najprofitabilnijih filmova svog doba¹²⁹.

¹¹⁸ ROSENSTONE 2012: 16.

¹¹⁹ COOK 2005: 215.-216.

¹²⁰ COOK 2005: 305. DeMille je snimio i nekoliko uspješnih filmova prije ovog, no sukladno s temom rada baviti ćemo se isključivo njegovim biblijskim epovima i ostalim povijesnim filmovima.

¹²¹ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „Cecil B. DeMille“. [<https://www.britannica.com/biography/Cecil-B-DeMille>] 17. rujan 2017.

¹²² *Wikipedia* s.v. „Joan the Woman“. [https://en.wikipedia.org/wiki/Joan_the_Woman] 18. rujan 2017.

¹²³ *Filmsite* s.v. „Epic films“. [<http://www.filmsite.org/epicfilms.html>] 15. rujan 2017.

¹²⁴ *Wikipedia* s.v. „Handshiegl color process“. [https://en.wikipedia.org/wiki/Handschiegl_color_process] 18. rujan 2017.

¹²⁵ COOK 2005: 306.

¹²⁶ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „Cecil B. DeMille“. [<https://www.britannica.com/biography/Cecil-B-DeMille>] 17. rujan 2017.

¹²⁷ COOK 2005: 306.

¹²⁸ *Filmsite* s.v. „Epic films“. [<http://www.filmsite.org/epicfilms.html>] 15. rujan 2017.

¹²⁹ COOK 2005: 306.

DeMilleov komercijalno najuspješniji film bio je *Kralj kraljeva* (*The King Of Kings*, 1927.). Film prati posljednje tjedne Isusova života, prije razapinjanja. *Kralj kraljeva* jedan je od najpopularnijih DeMilleovih filmova nijemog razdoblja, ujedno i njegov posljednji nijemi film¹³⁰.

3.5. Ostali

Film *Ben-Hur: Priča o Kristu* (*Ben-Hur: A Tale of the Christ*, 1926.) priča je o periodu rimske vladavine nad Jeruzalemom u Isusovo vrijeme, a režirao ga je je Fred Niblo. Niblova verzija *Ben-Hura* drugo je filmsko uprizorenje istoimenog povijesnog romana američkog vojnika Lewa Wallacea izdanog 1880. godine¹³¹. Na film su utrošeni milijunski iznosi i dvije godine rada te je tako stvoren najskuplji film tog vremena. Između ostalih scena u filmu su prikazane dvije sekvence kolosalnih razmjera: pomorska bitka galija (snimana u Italiji) te poznata utrka kočija¹³². *Ben-Hur* postavio je nove standarde snimanja akcijskih scena, a upravo se navedena utrka kočija smatra jednom od najimpresivnijih akcijskih sekvenca filmske povijesti¹³³.

4. RAZDOBLJE ZVUČNOG FILMA

4.1. Povijesni film u prvim desetljećima zvučnog filma

Pojavom zvučnih filmova krajem 1920-ih godina¹³⁴ i tokom 1930-ih godina dolazi do promjena tematike u filmovima¹³⁵. Povijesni film u ovom periodu „prednost daje drugim

¹³⁰ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „Cecil B. DeMille“. [<https://www.britannica.com/biography/Cecil-B-DeMille>] 17. rujan 2017.

¹³¹ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „Lewis Wallace“. [<https://www.britannica.com/biography/Lewis-Wallace>] 17. rujan 2017.

¹³² *Filmsite* s.v. „Epic films“. [<http://www.filmsite.org/epicfilms.html>] 15. rujan 2017.

¹³³ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „Ben Hur film by Niblo“. [<https://www.britannica.com/topic/Ben-Hur-film-by-Niblo>] 17. rujan 2017.

¹³⁴ Godine 1927. započinje snimanje zvučnih filmova, a za datum se najčešće uzima premijera američkog filma *Pjevač jazza*. PETERLIĆ 2009: 165.

¹³⁵ PETERLIĆ 2009: 178. *Slap-stick* (fizičku komediju) zamjenjuju *screwball*-komedije kojima je tematika „rat spolova“.

žanrovima¹³⁶, između ostalih, najvažnijem među novonastalim žanrovima - mjuziklu¹³⁷. I u ovom su razdoblju povijesni filmovi snimani no ni približno koliko u nijemom razdoblju kada su bili „u fokusu produkcijskih kuća“¹³⁸.

4.1.1. Cecile B. DeMille

1932. godine Cecil B. DeMille snima religiozni spektakl *U znaku križa* (*The Sign of the Cross*) o progonu kršćana za vrijeme rimskog cara Nerona. Kombinacijom jezive razvratnosti (rimske orgije) i religiozne tematike film postiže veliki uspjeh¹³⁹.

DeMilleov kostimirani spektakl *Kleopatra* (1934.) prvi je njegov film nominiran za Oscara u kategoriji za najbolji film¹⁴⁰. *Kleopatra* je nominirana u čak 5 kategorija, a osvojila je Oscara za najbolju fotografiju¹⁴¹. Film prikazuje romansu posljednje egipatske kraljice Kleopatre s dvojicom rimskih vojskovođa Julijem Cezarom te Markom Antonijem.

Križari (*The Crusades*, 1935.) je još jedan u nizu raskošnih spektakala Cecil B. DeMillea, smješten u razdoblje Trećeg križarskog rata¹⁴². U filmu su prikazane stvarne povijesne ličnosti poput Saladina, engleskog kralja Richarda I. te navarska princeza Berengaria.

DeMille se u svom filmu *The Buccaneer* (1938) bavi američkom povijesti. Film se bavi gusarom i krijumčarem Jeanom Lafitteom te bitkom kod New Orleansa¹⁴³.

¹³⁶ ŽIŽAK 2016: 225.

¹³⁷ COOK 2005: 377. U početku su ti filmovi bili snimljeni brodvejski mjuzikli, poput već spomenutog *Pjevača jazza*, da bi u 1930-im godinama postali dovoljno razvijeni da prerastaju u vodeći filmski žanr američke kinematografije.

¹³⁸ ŽIŽAK 2016: 225.

¹³⁹ *Encyclopaedia Britannica* s.v. „Cecil B. DeMille“. [<https://www.britannica.com/biography/Cecil-B-DeMille>] 17. rujan 2017.

¹⁴⁰ *Filmsite* s.v. „Cleo“. [<http://www.filmsite.org/cleo.html>] 15. rujan 2017.

¹⁴¹ BERGAN, FULLER I MALCOLM 1994: 46.

¹⁴² Osamdesete godine 12. stoljeća.

¹⁴³ Bitka kod New Orleansa konačna je velika bitka Američko-britanskog rata (1812. g. - 1815. g.) u kojoj su Amerikanci pobijedili što je rezultiralo povlačenjem Britanaca. Američke snage vodio je Andrew Jackson, kasniji predsjednik SAD-a. *Encyclopaedia Britannica* s.v. „Battle of New Orleans“. [<https://www.britannica.com/event/Battle-of-New-Orleans-United-States-United-Kingdom-1815>] 17. rujan 2017.

4.1.2. Ostali

Pobuna na brodu Bounty (*Mutiny on the Bounty* 1935.) filmska je adaptacija povijesnog romana Charlesa Nordhoffa i Jamesa Normana Halla¹⁴⁴. Film je režirao Frank Lloyd, a sniman je i na lokacijama na Tahitiju¹⁴⁵.

4.2. „Zlatno razdoblje“¹⁴⁶ povijesnog filma

Od kraja 40-ih povijesni filmovi ponovno su „u fokusu velikih produkcija“¹⁴⁷. Tokom pedesetih¹⁴⁸ godina ovaj žanr doživljava renesansu¹⁴⁹. Ponovno se snimaju biblijski spektakli i filmovi smješteni u razdoblje Antike. Filmom *Quo Vadis* (1951.) u režiji Mervyna LeRoya, ponovno je na filmu prikazan Sienkiewiczjev istoimeni roman, a Henry Koster 1953. godine režira revolucioarni *The Robe*.¹⁵⁰ U većini zemalja nakon Drugog svjetskog rata snimaju se i ratni filmovi koji obrađuju oba svjetska rata¹⁵¹. U ovom periodu Zapad otkriva japansku kinematografiju¹⁵².

Nakon podulje stanke Cecil B. DeMille ponovno režira biblijski spektakl¹⁵³, ovog puta sa starozavjetnom temom iz Knjige o Sucima - *Samson i Dalila* (*Samson and Delilah*, 1949.). Jedna od najspektakularnijih scena ovog filma borba je Samsona s lavom¹⁵⁴.

Cecil B. DeMille 1956. godine režira svoj posljednji film *Deset zapovijedi* (*The Ten Commandments*)¹⁵⁵. U ovoj verziji DeMille je izbacio priču iz modernog doba, a

¹⁴⁴ Ovaj roman, i film, baziran je na stvarnoj pobuni na istoimenom brodu britanske kraljevske mornarice koja se odvila 1789. godine. *Encyclopaedia Britannica* s.v. „Mutiny on the Bounty novel“. [<https://www.britannica.com/topic/Mutiny-on-the-Bounty-novel>] 17. rujan 2017.

¹⁴⁵ *Filmsite* s.v. „Epic films“. [<http://www.filmsite.org/epicfilms.html>] 15. rujan 2017.

¹⁴⁶ ŽIŽAK 2016: 225.

¹⁴⁷ ŽIŽAK 2016: 225.

¹⁴⁸ MIKIĆ 2001: 154. U pedesetim godinama 20. stoljeća posebno uspješni bili su vesterni i mjuzikli no i povijesni spektakl ponovno postaje popularan, posebice biblijski epovi.

¹⁴⁹ MIKIĆ 2001: 154.

¹⁵⁰ BURGOYNE 2008: 36.

¹⁵¹ Filmska enciklopedija 1990: 357. Snimaju se antiratni, ali i filmovi „glorifikatorskih stajališta“. I u Italiji potkraj pedesetih godina dolazi do ponovnog oživljavanja pseudopovijesnih i pseudomitoloških tema u kinematografiji.

¹⁵² Filmska enciklopedija 1990: 357. Najočitija različitost u tematici očituje se u japanskoj kinematografiji. Suprotstavljene su dvije tematike, *jidai-geki* (povijesna tematika) te *gendai-geki* (suvremena tematika). Povijesnih tema često se prihvaćaju i najpoznatiji japanski redatelji.

¹⁵³ COOK 2005: 306. U periodu između 1932. do 1949. godine DeMille je uz filmove spomenute u tekstu snimio i nekoliko vesterna.

¹⁵⁴ *Filmsite* s.v. „Epic films“. [<http://www.filmsite.org/epicfilms.html>] 15. rujan 2017.

najzapančeniiji je upravo po ovom filmu. *Deset zapovijedi* film je ogromnih razmjera, a posebno upečatljive scene¹⁵⁶ su ona u kojoj Židovi napuštaju Egipat te scena razdvajanja Crvenog mora, te vrhunskih glumačkih izvedbi¹⁵⁷.

Ben-Hur (1959.) Williama Wylera bio je najskuplja filmska produkcija do tad¹⁵⁸. Na periferiji Rima su za potrebe filma izgrađeni zadivljujući setovi, koji su na nekim mjestima bili vidljivi iz samog Rima¹⁵⁹. Ovaj film osvojio je 11 Oscara¹⁶⁰.

David Lean 1962. režira *Lawrencea od Arabije* (*Lawrence of Arabia*) prema autobiografskom djelu *Sedam stupova mudrosti*¹⁶¹ u kojoj su opisani događaji u Arapskom ustanku između 1916. i 1918. godine. Film prikazuje britanskog časnika koji staje na čelo Arapa u pobuni protiv Turaka¹⁶².

U ovom su periodu snimani su brojni povijesni filmovi: *Julius Caesar* (1953.), *Attila* (1954.), *Alexander the Great* (1956.), *Spartacus* (1960.), *Cleopatra* (1963.), *Jason and the Argonauts* (1963.), *The fall of the Roman Empire* (1964.) te brojni drugi. Od sredine 60-ih, povijesni filmovi opet su polagano iščeznuli.

4.3. Ponovna stagnacija

U sljedećim desetljećima¹⁶³ povijesni žanr ponovno doživljava stagnaciju. Ipak, u ovom periodu snimljeno je nekoliko zapaženih biografskih filmova. Biografski film jedan je od glavnih podžanrova povijesnog filma¹⁶⁴ s iznimno velikim brojem snimljenih filmova koji pružaju uvid u, ali i interpretaciju života određenih pojedinaca. Ovaj podžanr ujedno je i najosporavaniji od strane povjesničara. Iako su u posljednjih pedesetak godina, preko deset

¹⁵⁵ COOK 2005: 306. Ova verzija prerada je njegovog istoimenog filma iz 1924. godine.

¹⁵⁶ BERGAN, FULLER I MALCOLM 1994: 156. Na dodjeli nagrada Akademije filmskih umjetnosti i znanosti 1957. godine *Deset zapovijedi* osvaja Oscara za najbolje specijalne efekte.

¹⁵⁷ Mojsija je glumio Charlton Heston, a faraona Ramzesa Yul Brynner. *Encyclopaedia Britannica* s.v. „Cecil B. DeMille“. [<https://www.britannica.com/biography/Cecil-B-DeMille>] 17. rujana 2017.

¹⁵⁸ Četiri godine kasnije, taj rekord oborila je *Kleopatra* (1963.). *Encyclopaedia Britannica* s.v. „William Wyler“. [<https://www.britannica.com/biography/William-Wyler>] 17. rujana 2017.

¹⁵⁹ BERGAN, FULLER I MALCOLM 1994: 170.

¹⁶⁰ Nagradu Akademije, Oscar, Ben-Hur dobio je za najbolju režiju, kostimografiju, specijalne efekte. BERGAN, FULLER I MALCOLM 1994: 171.

¹⁶¹ U originalu *The Seven Pillars of Wisdom*.

¹⁶² PARKINSON 1999: 88.

¹⁶³ Sedamdesete i osamdesete godine 20. stoljeća.

¹⁶⁴ ROSENSTONE 2012: 105.

Oscara u kategoriji za najbolji film dobili upravo biografski filmovi, dodijeljeni su po svojoj prilici radi dramskih izvedbi, a manje radi povijesne točnosti¹⁶⁵.

1970. godine George C. Scott režira film *Patton* o istoimenom¹⁶⁶ američkom generalu u Drugom svjetskom ratu, a temeljen je na dvije knjige¹⁶⁷ i dnevnicima samog generala¹⁶⁸. Film je nagrađen sa 7 Oscara, u svim glavnim kategorijama¹⁶⁹. 1982. godine Sir Richard Attenborough režira film *Gandhi*¹⁷⁰ o istoimenom indijskom političaru i vođi indijskog pokreta neovisnosti. Broadwayski hit mjuzikl *Amadeus* (1984.) filmsku adaptaciju dobio je u režiji češkog redatelja Miloša Formana¹⁷¹. Film o životu austrijskog skladatelja Wolfganga Amadeusa Mozarta osvojio je također nekoliko Oscara¹⁷².

4.4. Devedesete godine 20. stoljeća i *Gladijator*

Iako se „oživljavanje“ povijesnog filma najčešće pripisuje *Gladijatoru*¹⁷³ Ridleyja Scotta iz 2000. godine i devedesetih godina prošlog stoljeća snimaju se povijesni filmovi.

Godine 1993. Steven Spielberg režira *Schindlerovu listu*¹⁷⁴, film je priča o njemačkom poduzetniku Oskaru Schindleru, članu nacističke stranke¹⁷⁵ koji je tokom Holokausta od sigurne smrti spasio brojne Židove. Mel Gibson 1995. godine režira *Hrabro srce* (*Braveheart*), priču o škotskom patriotu iz 13. stoljeća, Williamu Wallaceu¹⁷⁶. Spielbergov¹⁷⁷ epski ratni film *Spašavanje vojnika Ryana* (1998.) smješten je u Drugi svjetski rat¹⁷⁸.

Gladijator je primjer kako epski spektakli, smješteni u period starog Rima, mogu poslužiti za prikaz novih filmskih tehnologija. Računalno generiranim Koloseumom, i rimskim forumom te računalno pojačanim scenama bitaka i borbi, *Gladijator* dobiva na autentičnosti¹⁷⁹.

¹⁶⁵ ROSENSTONE 2012: 101.

¹⁶⁶ Punog imena George Smith Patton, Jr.

¹⁶⁷ Filmsite s.v. „Patt“. [<http://www.filmsite.org/patt.html>] 15. rujan 2017.

¹⁶⁸ BERGAN, FULLER I MALCOLM 1994: 223.

¹⁶⁹ BERGAN, FULLER I MALCOLM 1994: 226. Najbolji film, režija, glavni glumac,...

¹⁷⁰ I ovaj biografski film dobitnik je nekoliko nagrada Oscar.

¹⁷¹ PARKINSON 1999: 63.

¹⁷² BERGAN, FULLER I MALCOLM 1994: 296.

¹⁷³ Filmsite [<http://www.filmsite.org/epicsfilms2.html>] 15. rujan 2017.

¹⁷⁴ U originalu *Schindler's list*.

¹⁷⁵ BURGOYNE 2008: 16.

¹⁷⁶ Encyclopaedia Britannica [<https://www.britannica.com/topic/Braveheart>] 17. rujan 2017.

¹⁷⁷ Steven Spielberg.

¹⁷⁸ BURGOYNE 2008: 50.

¹⁷⁹ BURGOYNE 2008: 76.

5. Zaključak

Povijesni film jedan je od najstarijih filmskih žanrova, koji se unatoč gubitku na popularnosti, između ostalog i zbog ogromnih troškova koji ga karakteriziraju (npr. u razdoblju Velike gospodarske krize), u određenim razdobljima, uspio održati kao jedan od vodećih hollywoodskih žanrova. Čemu svjedoči popriličan broj snimljenih hollywoodskih naslova (povijesne tematike) u 21. stoljeću. Iako često na meti kritika zbog povijesnih netočnosti, treba imati na umu da je igrani film djelo fikcije. Kada bi se pisana povijest prenijela na film točno onako kako je zapisana, postigao bi se kontraefekt, umjesto da ju zabavi, film bi publici dosadio. Čak i povjesničari, istražujući određenu temu, pišući određeni rad, selektivno biraju informacije dobivene iz izvora stvarajući tako „povijesnu istinu“. Na neki način (iako ne uvijek namjerno) tako se i u filmu određeni dijelovi izostavljaju, no često se dodaju i novi potpuno izmišljeni. Međutim promatrajući istinitost prikazane povijesti na filmu, u obzir treba uzeti i dostupnu/napisanu povijesnu građu tog vremena. Kako smo već naglasili, povijesni film ne može služiti kao izvor povijesnog znanja no možda može poslužiti kao uvid u povijest vremena u kojem je sniman dok svakako može poslužiti kao pomagalo u nastavnom procesu.

6. LITERATURA

BERGAN, R.; FULLER, G.; MALCOLM, D. (1994) *Academy award winners*. London: Prion.

BURGOYNE, Robert. (2008) *The Hollywood historical film*. Malden, MA: Blackwell Publishing.

Filmska enciklopedija s.v. „Povijesni film“ (bilj. Mi. ŠR.), sv. 2, Zagreb 1990: 356.

COOK, David A. (2005) *Istorija filma I*. Beograd: Clio.

GILIĆ, Nikica (2007) *Filmske vrste i rodovi*. Zagreb: AGM.

MIKIĆ, Krešimir (2001) *Film u nastavi medijske kulture*. Zagreb: Educa.

MOINE, Raphaëlle (2006) *Filmski žanrovi*. Beograd: Clio.

PARKINSON, David (1999) *Film*. Zagreb: SysPrint.

PETERLIĆ, Ante (2009) *Povijest filma: rano i klasično razdoblje*. Zagreb: Hrvatski filmski savez.

ROSENSTONE, Robert A. (2000) *Visions of the Past: The Challenge of Film to Our Idea of History*. Cambridge, MASS; London, UK: Harvard University Press.

ROSENSTONE, Robert A. (2012) *History on film/film on history*. New York: Pearson.

TURKOVIĆ, Hrvoje (2005) *Film: zabava, žanr, stil*. Zagreb: Hrvatski filmski savez.

ŽIŽAK, Alen (2016) „Povijesni film kroz povijest i par riječi o Lawrenceu od Arabije“. *Rostra: časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru* 7: 225-228.

Internet izvori:

Encyclopaedia Britannica. [<https://www.britannica.com>] (17. rujan 2017.)

Filmsite. [<http://www.filmsite.org>] (15. rujan 2017.)